جەستەی زیندووی شێعر

ئۆکتاڤیۆ پاز

ئۆکتاڤیۆ پاز(Octavio Paz)شاعیر و نووسەری بە نێوبانگ و وەرگری خەلاتی ئەدەبی نوبێل(۱۹۹۰)، لە سالی ۱۹۱٤ لە شاری مەکزیکۆسیتی لەخێزانێکی ئاوێتە بە خوێنی ئازتەکی(aztec) و ئیسپانیایی،چاوی بە ژیان هەلێناوە. پاز هەر لە مندالییەوە، ڕێگەی خۆنەویستی سیاسی بوونی بۆ دەکرێتەوە، واتە بنەمای بیری پێشکەوتنخوازانەی ئۆکتاڤیۆی مندالکارە، لەو کاتەوە شکل دەگرێ کە زاپاتا شۆڕشگێڕی مەزنی ئەمریکایی هاتوچۆی باوکی دەکات. هەلسوکەوتی شۆڕشگێڕانەی باوکی پاز کە خۆی یەکێک لە پێشمەرگە و لایەنگرەکانی زاپاتا دەبێ لە لایێک و بیر و ئاکاری ئازادیخوازانەی ئاموشۆکەران لە لایێکی دی، بە شێوەییێکی وەها بەرچاو کاردەکەنە سەر دل و مێشکی ئەو مندالە کە تەنانەت لە تەمەنی گەورەسالیشدا لێیان جیانابێتەوە و لە شێعر و نووسراوەکانی خۆیدا ئاوڕیان وێدەداتەوە. پاشماوەی کارتێکەری ئەو هەلسوکەوتانە و کەلەکە بوونی ئەو بیر و ئاکارانەی سەردەمی منالی، وا لە پاز دەکەن کەلە زۆربەی ڕاپەڕین و مانگرتنەکانی خوێندکاران، بەشدار بێ و تەنانەت بە وەش هەستی سەرکێش و دووڕەگەیی بوونی دانەمرکێت و یەکراست بە یارمەتی و ڕێنوێنی پابلۆ نێرۆدا، خۆی باوێتە ناو جەرگەی شەڕوشوڕی ناوخۆیی ئیسپانیاوە.

پاز هەرچەند بە هەستێکی داغی گیانبازانە و لە ژێر دروشمی ئاجفی سوورخوازانە ڕوو دەکاتە ئیسپانیا، بەلام بە کوێرەی بۆچوونی خۆی کە هەلەو پەلەی خۆپەرستی و فێل و تەلەکەی ئیستالینیستی بەرەی توودەیی دەبینێ چاوی ڕەشی کال دەبێتەوە و تەنانەت لە پابلۆ نێرۆداش خۆدەکێشێتەوە. لەو سەردەمەدایە کە پاز لە گەل شاعیر و نووسەرانی سووڕڕیالیست ئاشنا دەبێ و لە ئاندرە بێرتۆن نیزیک دەبێتەوە. دوای ئەوە لە تەک زۆربەی شاعیر و نووسەرە بەنێوبانگەکان و لە خۆی بە تەمەنتر وەک: ڕابرێت فراست، لوئیس سێرنوودا، خۆزە ئۆرتێگا، ویلیام کارلۆس ویلیامز و ئوزرا پاوند کە هەرکام بە نۆرەی خۆی کاریان تێکردوە، تێکەلاو دەبێ.

ئۆکتاڤیۆ پاز نە تەنیا وەک شاعیر و ڕەخنەگر و وتارنووس نێوی دەرکردوە، بەلکوو بە گەورەترین ڕاوێژکاری سیاسیش دەژمێردرێ. ئەو، ماوەی چەندین سال لە ولاتەکانی فەڕەنسە و ئیتالیا و ژاپۆن و هیند، بالوێزی ولاتەکەی خۆی واتە مەکزیک بوە کە ئەوە خۆی دەرفەتێکی بە نرخی بۆ دەڕەخسێنێ کە کولتورە جۆراوجۆرەکان بناسێ و بەتایبەت لە کولتور و ئەدەب و شێعری ڕۆژهەلات، نێزیک بێتەوە.

پاز لە سالی ۱۹۳۳وە ڕووی کردوە تە جیهانی شێعرو لەو ساوە بێ برانەوە هەولی بەرو پێشچوونی داوە. دیارە لەو بوارەدا دوو هۆ، وەک دوو دەرفەتی سەرەکی لە ژیانی ئەدەبی و شێعری پاز دا دەوریان بینیوە : یەکیان ئەوەیکە پاز بە هەول و یارمەتی شاعیری شەهید پەبلۆ نێرۆدا، ڕەوانەی ئیسپانیا دەکرێ و لەوێ لە گەل سوڕڕیالیستەکان دەکەوێ و دواتریش لە کاتی مانەوەی لە فەڕەنسە و ئیتالیا، زۆربەی ڕێباز و شێوازە شێعریەکانی سەردەم تاقی دەکاتەوە. دووهەمیان ناسین و تاقی کردنەوە و نیزیک بوونەوە لەکولتور و شێعر و ئەدەبی ڕۆژهەلاتە، هەر وەک خۆیشی ئیشارێتەوە ئەو ماوەی کە لە ژاپۆن و هیند بالوێزی ولاتەکەی بوە، سەرەڕای کاری سیاسی، بە نرخ ترین ئەزموونی لەو بارەوە پاشکەوت کردوە. دەکرێ بلێین پاز تێکەلاوێکە لە خوێنی ئیسپانیایی، شاڕەگی ئازتەکی، مێشکی مەکزیکی و دلی ڕۆژهەلاتی کە ئەوانە هەمووی لە سەر یەک جەستەی زیندووی شێعری پازیان پێکهێناوە.

پاز لە سالی ۱۹٦۲ تا ۱۹٦۸ کە لە هیند بالوێز دەبێ بە بیستنی هەوالی ڕاپەڕین و مانگرتنی خوێندکاران لە کاتی بەڕێوەچوونی ئولەمپیک(۱۹٦۸) و سەرکوتکردنیان لە لایەن دەولەتەوە، بۆ هەمێشە لە کارەکەی دەست دەکێشێتەوە. ئەو لەو سالەوە دەگەڕێتەوە ولات و دەست دەکا بە لەقاودانی سیاسی و ڕادەگەیێنێ کە ئیتر ناتوانێ نوێنەری سیاسی دەولەتێکی گەندەل و خوێنڕێژ بێ. پاز، لە پاش ئەو ڕووداوە بە یەکجاری لە دنیای سیاسەت مالئاوایی دەکا و زیاتر بە خۆی و مێژووی مەکزیک، دادەچێتەوە.

پاز لە ئاکامی گەلێک هەوراز و نشێوی ژیانی سیاسی و ئەدەبی و فەلەمی، ئاخر سەر جگە لە یاری لە مێژینەی خۆی کە شێعرە، هەموو ئایدیۆلۆژیەکان ڕەت دەکاتەوە. ئۆکتاڤیۆ پاز، وەرگری خەلاتی ئەدەبی نۆبێلی ۱۹۹۲، ئێستا سەرنووسەری گۆڤاری(Vuelta)یە کە خۆی بەڕێوەی دەبا.

بۆ ئاشنا بوونی زیاتری خوێنەرەوان، دەقی گفتوگۆیێکی پاز کە کاتی خۆی لە گەل گۆڤاری (*magazine Litterair*)کراوە،وێڕای دوو پارچە شێعر، لەو ژمارەیەدا بلاودەکرێتەوە، کە دەقی ئەم گفتوگۆیە لە ، ئادینە، *ویژنامەی گفت وگو، شەهریوەر ۱۳۷۲*،وەرگیراوە.

،گزینگ ،

● **ئێوە هەم شاعیرن، هەم ووتارنووس، بەواتایەکی تر ڕۆژنامەگەر. لە مەکزیک گۆڤاری « *Vuelta* » بەڕێوەدەبەن، لەحالەتێکی وادا، کام لایەنی ئەوکارانەت زیاتر بە گرینگ دەزانی؟**

ـ خۆیشم نازانم. زۆر سەختە، لەوشتانەی دەیاننووسم شازێتی دەسنیشان بکەم. من میراتگری داب ونەریتی ئەو شاعیرانەم، کە بە چاکی توانیویانە هەم لە هونەری وێنەنوێنی و هەمیش لە هونەری مۆسیقی دا، بە بارتەقای یەک، وردبینییەکی قولیان هەبووبێ. وەک بودلێر، ڤالێری، بێرتۆن. سەبارەت بە خۆم ئەشێ بلێم، بەرلەهەمووشت حەزدەکەم شاعیر بم. تەنیا دوای ئەوە، ڕوودەکەمە پەخشان. بەلام هەر بە شێوەی هۆنراوە نووسینیش، دەبێتە هەلە. لە لایەکی ترەوە، ڕۆژنامەگەری و ڕەخنە، شێوەیەکی ئەدەبی لانی کەم وەکویەکن. من زۆرتر خۆم بە ڕۆژنامەگەر دەزانم تا ڕەخنەگر. ووتارەکانم، خۆیان جۆرێکن لە ڕۆژنامەگەریی بە ئاهەنگێکی هێواش.

● ئێوه خوایەنی مافی چەندجۆرێتی و دژایەتین. لەگەڵ ئەوەش پێم خۆشە بزانم، یەکێتی و خولگەی نووسینەکانت لە کوێ دایە؟

ـ لە ڕاستیدا هەقی دژایەتی، یەک لەو مافانەیە کە قانوونوەرەکان لە کاتی ڕاوێژکاری سەبارەت بە مافی مرۆڤ، فەرامۆشیان کردووە. بودلێر وەختێ لە خۆکوژی نێرڤاڵ دەدوا، هەقی هەڵگەڕانەوەو بەرەنگاربوونەوەی لەگەڵ خۆ، بە مافێکی بنەڕەتی دادەنا. بە ڕای من وشەی « یەکێتی » وشەیەکی خەتەرناکە. ئەمن، چەندجۆرەییم. بە دوای یەکێتی گەڕان جگە لە خەیاڵ شتێکی تر نییە.

● بەڵام سەبارەت بە بۆچوونتان لەسەر شێعر. لە کۆنووسراوەیێک کە لەساڵی ١٩٨١لە لایەن *Seix Barral* دەرچوو، ئێوە دەقگەلی جۆراوجۆرتان لە « هەڵۆ یا هەتاو » وەرگرتوە کە زیاتر بەستەی کورت و خەیاڵاوین تا دەقگەلی کلاسیکی،چ بە شێوەی هۆنراوە یان بە شێوەی پەخشان و هەروەها لە «مەیمونی گرامێری » یشدا، کە بۆ دابەشبوون ناشێ، لە ژێر وتەرۆکی « شێعر » دەسچنی دەکەن. بەم جۆرە، واتای شێعرو شاعیری لای ئێوە چییە؟

ـ ئەو دەقانەی ناوت بردن، لە سنوری شێعردا دەگونجێن. لە « هەڵۆ یا هەتاو » دا هێندێ دەق، بە واتای کلاسیکی وشە، پەخشانەشێعرن. بەڵام ئەوەکانیتر هیقایەتن. هیقایەت شێوەیەکی ئەدەبی یە کە شاعیرانی نوێ وەکو ماکس ژاکوب، بنیامین پەرە، بە سەرکەوتوویی کەڵکیان لێ وەرکرتوە. پەخشانەشێعر دەرفەتی پێداهەڵگوتن لە زۆر ئاستەوە دەڕەخسێنێ کە دەربڕینیان بە شێوەی هۆنراوە نالوێ. ئەم پەخشانە شاعیرانە، ئەوپەڕی جەزمێتی بە زمانی گفتوگۆ دەبەخشن. ئەوەی کە لە « هەڵۆ یا هەتاو »بۆ من عەنتیکە بوو دۆزینەوەی ژێرزەمینەکانی ڕەوانی و ئەفسانەیی مەکزیک بوو. وە پەخشانە شێعرلەویارەوە بە هانامەوە هات. « مەیمونی گرامێری » لەو حاڵەتیشدا، هەم پەخشانەشێعرەو هەم تێفکرینێکە دەربارەی شێعر. مەبەستم قۆناخێکی گەلێک نامەتمانەیە کە هەم لە نور بێزارەو هەم لە تاریکی. ئەو قۆناخە هی بەیانان و ئێوارانەیە، واتە ئەو دوو کاتەی کە من لە هەموانم زۆرتر خۆش گەرەکە. شێعر زەبرئاهەنگێکە کەبە وێناندن دەست پێدەکا، وێناندن بەهۆی وشە. ئەوە هەر هەمان جێ پێی شاعیرانە یە . سەبارەت بە ئیلهام دەبێ بگوترێت ؛ ئەوە شتێک نییە کە بە ئێمە دەقنووس کرابێ. وشە نییە ؛ نە وشەی خودا، یان وشەی جیهان یان وشەی دەرونی ناخۆئاگا. نا، ئیلهام قسە ناکا، لاڵە. ئوسکوتێکە لەدەرەوەی ئێمە کە عەلامەتمان دەداتێ. بەڵێنی و بڕیاری وشە، هەرئەو ئوسکوتەیە. ئەرکی شاعیر ئەوەیە کە لە ئاست ئەو ئوسکوتەی کەوابەم چەشنە عەلامەتی دەداتێ، وشەیەکی ناسک و بەدیار، پێشکەش کات.

● تێکەڵاوی ئێوە لە تەک سوورڕیالیستەکان بە تایبەت لە گەڵ ئاندرەبێرتۆن و بنیامین پەرە چۆن بوو؟

ـ هەرکە گەیشتمە فەرەنسە، زو بۆم دەرکەوت کە ئاڵای شێعر، خەبات لە پێناوی شێعرو شۆڕشی ڕاستین،بە باڵای ئاندرەبێرتۆن و سوورڕیالیستەکان بە گشتی، ئاڵاوە. بێ سێ ودو لەگەڵیان گەرمم گرت. لە دواییدا لویی بونۆئێل، هۆی ئەوکارەی لەمن پرسی. وەڵامی من ئەوە بوو: « بەهۆی جوانی شناسی و بەتایبەت سرشتی ڕەوشتی ». لەلای سوورڕیالیستەکان یەک سەلمێندراو و بەڵگەی ڕەوشتی هەبوو کە منیش تێکۆشاوم ئەمم هەبێ و دنیای مۆدێرنیش حەوجێی پێیەتی. ئەمن هەستم دەکرد کە میراتگری ئەو بیرە خراپکارانە و لە هەمان حاڵیشدا بەخشێنەری سوورڕیالیستەکانم کە بریتی بوو لە گۆڕینی مرۆڤگەل و تێکدانی ئەو پێوەندییەی کە لە نێوان ئینسانگەل وهەروەها لە ئاست وزە و سروشت دا هەیە. بونۆئێل وای وەڵامی من داوە کە ئەویش بەهۆی گەلێک بەڵگەی وەک من، لە سوورڕیالیستەکان نیزیک بۆتەوە. بەڵام ئاساییە کە من تەنیا بەهۆی سیاسی و ڕەوشتی لەگەڵ سوورڕیالیستەکان نەکەوتم بەڵکو پێم وابوو کە شێعر لە نێوەندی چالاکییەکانیان دا جێگیربوە. چونکوو شێعر نێوەند و کاکڵی شاراوەی ژیانی ڕاستین پێکدێنێ. بەهەرحاڵ، ئەو جەختە لەسەر کات ودەم، کە لە ئەزموونی ئەوین و هەروەها لە هەوەسخوازیErotisme، یان لە ئەزموونی شاعیرانە و هەمدیسان لە ئەزموونی یاغیبوونا، بەدی دەکرێ، بنەڕەتی ترین دەرسێکە کە لە سوورڕیالیستەکانم وەرگرتووە.

●بەڵام ئێوە جارجارە لە تەک کۆمەڵەکە دەمەقاڵەیەکی ڕەخنەگرانەتان هەبوو.

ـ بەلای من، سوورڕیالیزمکات یا چرکەیەک بوو لە مێژووی شێعری ئاماڵ جیهانی، نە هەوەڵینەکەی نە دوایەمینەکەی. بەڵام بەهەرحاڵ، جیاوازی بۆچوونەکانی من لە گەڵ ڕاپەڕین تاڕادەیەک قوڵ بوو. من خاوەن نەریتێکی دی و لە بەرەیەکی گەنج تربووم. شێعری نوێگەرانەی زمانەکانی دیم تاقی کردبۆوە و ئاخرسەر ئەوەی کە ڕوانگەی سوورڕیالیستەکانم زۆر مەکتەبی(ئۆرتۆدۆکس) هاتەبەرچاو. سوورڕیالیزم ئەوهای چاوڕوان دەکرد کە دەکرێ لە شێعر چاوپێۆشرێ و ئەوەی لە هەموانی لا گرینگتربوو گۆڕینی ژیان بوو بە هۆی خەیاڵی شاعیرانە. بەڵام لەوحاڵەدا ئەرکی ئێمە چییە سەبارەت بە شێعرو بەتایبەت شێعری درێژ کە سەرەکی ترین دەسکەوتی ڕۆژگاری ئێمەیە؟ وە ناکۆکیش بێگومان لێرەدا بوو، چونکوو ئێمە لەو دەورانەدا ناچارین، شێعر بنووسین و شێعر بخوێنینەوە و لە سیلەی هەرئەوشێعرانەوە بڕوانینە جیهانەوە. کەوابوو، سوورڕیالیزم لەهەمان کاتدا، هەم لە شۆڕش کەمتر بوو هەمیش لە یەک شۆڕش زیاتر. لەبەرئەوە کە جیهانی نەگۆڕی بەڵام شێعری ژێروڕوکرد.

● ئەو بۆچوونە سیاسی وڕەوشتییەی کەوا بوو بە هۆی نیزیکیتان لە گەڵ کۆمەڵەی سوورڕیالیستی ئەو زەمانی، ئێوە ئەمڕۆ چۆنی بەبەرەوە دەدەن؟

ـ لە ژیاننامەی کەسێتی من، کاتی ئاشنایی لەگەڵ ئاندرەبێرتۆن و بنیامین پەرە، کاتی شکستێکی مەزن بوو. شکستی هیواگەلی

شۆڕشگێرانە، شکستی یەکێتی سۆڤیت و تیزەکانی. ئەودەم سەرنجم دا کە ئەوان بەرلە من و بێگومان بە ئەزموونێکی زۆرتر، ئەو چاوکالبوونەوەیان تاقی کردۆتەوە و لەگەڵ ئەوەشدا بە ڕاخوشینی فرەگر، باوەڕیان هەبوو. وە ئەوە بەرای من نموونە بوو. ئێستا لەو دوواییانەی سەدەدا، مەبەستەکە جیاوازە. بێشک دەبێ لە دیمۆکراسی بەرگری بکەین، بەڵام بەرگری لە دیمۆکراسی بەس نییە. دەبێ دیمۆکراسییە ڕۆژاواییەکان بە شتێکی زیندووتر، بەنەبزتر، سازێنەرتر وەرچەرخێندرێن.

● **ئالفۆنسۆ ڕیس Alfonso Reyes لە وان نووسەرانێکە کە کاریان کردۆتە سەر ئێوە...**

– ئالفۆنسۆ لە مامۆستایانی زمانی ئیسپانیایی بووە. بورخیس، ئەمی بە چاکترین پەخشاننووسی زمانی مە داناوە. ئەوە ڕەنگە زێدەبێژی بێ، چونکوو باشترین‌بێگومان هەر خۆی بورخیسە.

● **نرخی خووان رولفۆ لای ئێوە چییە؟**

– بەرای من ئەو یەکێک لە مەزنترین ڕۆمان نووسەکانی ئەمریکای لاتینە، بەتایبەت هەرئەویشە دەرسی کورتنووسی فێری زۆربەی نووسەرانی ئەمریکای لاتین کردووە، نووسەرانێک کە ئێستا گەرەکیانە زۆر درێژ، جاری وایە لەڕادەبەدەر درێژ بنووسن.

● **ئێوە نیوئیسپانیایی و نیوسورپێستن، نموونەی ئاوێتەیەکی دورەگە و هەروەها چەشنە پردێک لە سەرووی جیاوازییەکانی فەرهەنگی. گرینگی مێژوویی ئەم دورەگەبوونەتان، چی بۆ ئێوە تێدایە؟**

– مێژوو و شارستانییەت بریتیە لە تێکەلاوی هەمووشارستانییەتەکان. ئەوە کریمانەێکە وەراستگەرانەکەی لە گشت جێیەک دەتوانرێ جەخت بکرێ. تراژیدی گەلەکانی بەر لە کلۆمب، لەکاتی گەیشتنی ئیسپانییەکان، ئەوەبوو کە هیچ چەمک و واتایەکیان لە « بیانی» نەبوو. نە،« ئازتەک»ەکان، نە، «یاما» کان نە سورپێستەکانی ئەمریکای باکور، هەبوونی « غەیرە » یان هەست پێ نەدەکرد. بەپێچەوانە، ئەزموونی گەورەی ئورووپییەکان لەوبارەدا، هەرئەوتێکەلاویەی شارستانییەتەکان بوو. شارستانییەتی چینی، بێ دەستکەوت و بەرکری هیندییەکان، دەرک ناکرێ. هەرئەوجۆرەی کە دەستکەوت و بەرکری هیندییەکان، بێ کارتێکەری یۆنانییەکان، فام ناکرێ. ئەم وتەیەش سەبارەت بە ئورووپییەکان ڕاستە. ڕێی تێناچێ شارستانییەتی یۆنانییەکان، بێ کارتێکەری گەلانی تری مەدیتەرانە، بنوێندرێ. ئەو تێکئەڵقانەی شارستانییەتەکان، نەتەنیا دەستکەوتی مێژوویە بەڵکوو بەروبووی بارهێنانیشە. فەرەنسییەکانیش بێ ئەوەی ئاگاداربن، دوو ڕەگەن.

● **بۆئەوەی بگەڕێینەوە سەر بابەتی شێعر... بەرکر و نەخشی خۆشییەکانی هەست و هەوەسخوازی لە کارنامەی ئێوەدا چییە؟**

– شێعر بەر لە هەمووشت شکڵێکی هەست پێکراوە کە لە دەنگ، سیما، کارتێکران و شلەژان پێکهاتووە. کە وایە، بە هێزترین کارتێکران وشلەژان، هەرئەوجنسێتی (Sexualite) و هەستی هەوەسخوازانەیە. مەبەستی زۆربەی شێعر، یەکێتی دژگەلە کە لە خەیاڵی شاعیرانە، لەژیانی ڕۆژانەو لە ئەویندا، بەدیان دەکەین.

● **بۆچوونی ئێوە سەبارەت بە ئەوین، بە بارتەقای سورڕیالیستەکان لەلایەک و هەروەها بۆچوونەگشتییەکان لە مەڕ ئاکاری جنسی و هەوەسخوازانە، چییە؟**

– سورڕیالیستەکان، سەبارەت بە ئەوین بیروڕای تایبەت بە خۆیان هەبوو. بەڵام لەوبارەیەشدا هەروەکو شێعر، بیروبۆچوون سەبارەت بە ئەوینیش چ بەرلە وان و چ لەپاش ئەوان، هەر بووگە. ڕەنگە عیشق، هەرئەوجۆرەی کە دەنیس ڕۆژمۆن پێی وابوو، داهێنانێک بێت. من کە شتێکی وا باوەڕ ناکەم. من ڕام وایە کە بوونی ئەوین لە ئەدەبی ڕۆژهەلاتیشدا، بۆ وێنە لە ئەدەبی چینی دا بەدەردەکەوێ. لە شێعری هیندی دا کریشنا خودایەکی ئاشقە. کەوابوو عیشق لە پاوانی ڕۆژئاوا دا نییە. لە لایەکی دی من هەوڵم داوە کە لە نێوان جنسێتی وهەوەسخوازێتی جیاوازی دابنێم. جنسێتی لە ئەساسدا کارێکی ژینیاری وبیۆلۆژیکی یە. جنسێتی لە کن ژینەوەران، لە سروشتدا، لە جیهانی گیاوگۆڵدا، لە خۆرسکاندا، لە گوڵان و هی تریش دەبیندرێ. لە حاڵێکدا ئورۆتیسم یا هەوەسخوازێتی ڕێبازگەی تایبەتی نەوعی ئینسانە. ڕەنگە هێندێ نیشانەی هەوەسخوازانە لە لایەن بەشێک لە زیندەوەران ببیندرێ. بەڵام ئورۆتیسم بەر لە هەمووشت خوڵقانێکی کۆمەڵایەتیە. ئاکاری جنسی یا جنسێتی لە زیندەوەران دا هەرگیز ناگۆڕدرێ، لە حاڵێکدا عیشقبازی ئینسان، ئاوێتەی خەیاڵە. ئینسان داهێنەرە. هەرچەند شتێکی مەزن ناخولقێنێ. چونکە لەو ڕێبازگەیەدا ناتوانرێ شتێکی زیاتر بخولقێ، بەڵام بەهەر حاڵ دەخولقێنێ. ئورۆتیسم یا هەوەسخوازی ڕێبازگەی خەیاڵە. خەیاڵ وێنە زەمینییەکان یا خولیانەکانی خواز و ئارەزو وەبەرچاودێنێ. لەسای خەیاڵە کە مەیلی هەوەسخوازانە هەمیشە لە جنسێتی ژینەوەری تێدەپەڕێ. لە هەوەسخوازێتی ئەوەی کە گرینگە خۆشی یە. بەڵام خۆشی هەمیشە لە تەک هیترئازاری و خۆئازاری دا ئاوێتەیە. ماکەیەکیش لە ڕەنج لە گەڵ هەوەسخوازی یا ئورۆتیسم تێکەلاوە. چاوپۆشین لەئاست ئەو لایەنە ترسێنەرو سەرسوڕهێنەرەی ئورۆتیسم، یەکسەرە پووچ و بێ مەعنایە.

● **ئایا عیشق ڕێبازگەیەکی جیاوازی هەیە؟**

– شکڵ و پێگەی ئورۆتیسم یا هەوەسخوازی، لە ئەویندا دەگۆڕدرێ. لە عیشقدا ئازادی، هەڵبژاردن و هەڵنان هەیە.
ئەگەر من کەسێکم هەڵنا، ئەویش بە نۆرەی خۆی ئەمن هەڵدەبژێرێ. ئەوکارە بەڵام لە ئورۆتیسمدا گرینگیەکی ئەوهای نییە. لێرەدا بیرۆچکەیەکی تازە دێتەگۆڕێ و ئەمیش ئاشقی تەنیا یەک کەس بوونە. بیرۆچکەی ڕوحیش هاوکات پەیدادەبێ. ئەوانەیە کە بە چەشنێکی قوڵ، ئەوین لە هەوەسخوازی جیادەکاتەوە.

● **ئێوە بۆچوونی خۆتان لە نێوان بۆچوونی د. لاورێنس و ژان دولاکرێڤا بە مام نێوەنجی دەزانن. دەکرێ ئەو پارادۆکسە (دووگەری) زەقەی باس بکەن؟**

– لە لای لاورێنس، نیشانەی پیرۆزلە قەڵەمدانی ئەوین بۆی هەیە. ئەو هەوڵی داوە تا بە جنسیەتی یا ئاکاری جنسی، وزەیەکی پیرۆز ببخشێتەوە. سەبارەت بە سێنت ژان دولاکرێڤا مەبەست پێچەوانەیە. ئەو عارفە. بەڵام عارفێکە کە عیشق بە خوای لە چوارچێوەیەکی تەواو جەستەڵەکی دا، دەدۆزێتەوە. خودای سێنت ژان، خودایەکی خوازەرانە و جەستەڵەکی یە. پارادۆکسی بەرچاوی شێعری عیرفانی. ئەلەوە دایە. واتە خودایەکی کە خاوەن لەش و جەستەیە. لە حاڵێکدا پارادۆکسی لاورێنس دەوە دایە، دەیەوێ جنسیەتی، بە شتێکی پیرۆز بزانێت. بۆچوون و جۆری زانیارییەکانی من لە نێوان ئەو دووانەدا جێ دەگرن.

● **ئێوە شێعرتان وەک ئاسۆکی سێهەم نێودێر کردووە، لەو پێگەیەرا کەشیاوی شێعرە ؛ بۆ قەیرانی زەمانەی ئێمە دەتوانن چارەیەک بدۆزنەوە؟ ئایا ئەوتێ ڕادیتنە، کە زۆربەی ئێوە هەتانە، شتێکی بە جێیە؟**

– من هەمیشە وام بیرکردۆتەوە کە شاعیر کەسێک نییە هەر قسان بکا بەڵکوو کەسێکیشە دەبێ گوێ ڕاگرێ. لەوجێیەی را کە ئێمە هەموومان لە برانبەر بۆشاییەک، لە بەرانبەر نەبوونی گشتی کەلاڵەیەک داین، من پێم خۆشە نیشانەیەکی پرسیار دابنێم. بەڵام بەهەرحاڵ داهێنان کەلاڵەی کاری من نییە. شاعیران هەرگیز کاری ئەوتۆیان نەکردووە. شاعیرگەل هەوڵ دەدەن کە ڕاستیەکان بە وشە وەربگێڕنەوە، بەڵام بە هیچ بارێکدا فیدا نین. وە تازە چ باشتر! تا ئەو جێیەی من دەگرێتەوە نامەوێ پێغەمبەری هیچ شتێک بم.

● **بەڵام ئێوە هەمیشە لە نەبوونی چەشنە ئاگاییەک و جۆرە فەلسەفەیەکی ڕەخنەگرانە لە ئەمریکای لاتین، دوواون. وە دەکرێ بڵێین کە ئێوە بە کردەوە نەخشی بوێژی ئەو ئاگاییەرەخنەگرانەتان ئێستە لەسەر شانە کە لە نەبوونی ئەودا خۆت دەخۆیەوە ؛ جا چ لە ئاست دیکتاتۆری قارەدا، کە جێی گومان نییە، چ لە ئاست ئەو ڕژێمانەی کە لە کوبا و نیکاراگوا دا هەن. ئایا لە هەڵوێست گرتنتاندا، هەست بە تەنیایی و دوورەپەرێزی ناکەن؟**

– ئەمن تائەو ڕادەیەش تەنیا نیم. ڕاستە کە لە مەکزیکەوە بگری هەتا دەگاتە سەرجەمی ئەمریکای لاتین، تەنیا ئێمە چەند کەسێکین کە هەڵوێستی ڕوونتر و سەرڕاستتر و ڕەخنەگرانەترمان کردۆتە پیشەی خۆمان. وە ئەوەیش ڕاستە کە زۆربەی ڕوناکبیرانی ئەمریکای لاتین بە هاندان و پێبەهەڵاکوتن بۆ دامەزرانی مارکسیزمی پوچەڵ و ساویلکانە و دیکتاتۆرێتی دیوانسالار- نیزامی لە باری تێروانیگەریەوە (ئیدیۆلۆژیک) ڕویان کردە ساویلکە نواڕی. بەڵام هێندێک ڕوناکبیر هەن کە کە لەتەک بەشێک لە بۆچوونەکانی مندا هاو نەزەرن. لە دەوری گۆڤاری (Vuelta) غەیرەئەندێش و دوورخراوەکانی کوبایی وەکوو گیلرمۆ ئێڤانتە، سوروساردۆی و نووسەرانی کرینگی ئەمریکای لاتین وەک ماریۆ ڤارگاس لیۆزا، ئادۆلفۆ کازارێس، خۆرگە ئێدواردۆس، یان، هارۆڵد دو کامپۆس، هەروەها ئیسپانیاییەکان وەک خوان گۆفلۆستێ، کۆبوونەتەوە.

● **کەوابوو گۆڤاری (*Vuelta*) پێش کەلاڵەیەکی ڕێگەچارەیە لە ئاست بۆشایی تێروانیگەری بۆ ئەمریکای لاتین؟**

– بەڵێ، بێ گومان. بەڵام وێڕای بوچوونگەلی جیاواز، بۆنمونە ئێمە وای بۆدەچین کە لە پێناو تێهەڵچوونی سەرخۆیانەی ئەمریکای لاتین، گەلێ ڕێگەی چارە هەیە. بەڵام بۆئەو کارە دەبێ لە وێنە هەڵگرتن لەوبۆچوونانەی کە لە ئەمریکاو ئورووپادا لەوبارەیەوە هەن، دەست هەڵبڕین و بگەڕێینەوە سەر ئەو مەزندانەی کە لە ئێمەوە نیزیکترن. گابریل زابید کە لەتەک گۆڤار هەوکاری دەکاو خۆیشی ئابووریزان و شاعیرە، لە وتارەئابوورییەکانی خۆیدا بە چاکی دەری خستووە کە خەیاڵی پێشکەڤت، جگەلەوەی وڵاتانی ئەمریکای لاتینی خستبێتە سەر ساجی عەلی، کارێکی تری نەکردووە. هەروەها ڕوونی کردۆتەوە کەچۆن دەستەڵاتی لەڕادەبەدەری سەرۆک کۆماری مەکزیک و ئەو ڕژێمەشازەی بەسەریدا سەپاوە، نە تەنیا لە باری سیاسی یەوە، بەڵکوو لەباری ئابوورییشەوە، شوم و مەرگبار بوون : ئێمە بەش حاڵی خۆمان تێدەکۆشین کە ڕەخنەیەکی ڕاستیانە بگرین و لەگەڵ ئەوەشدا هێندێک هۆگەل کە بتوانن ڕێی چارەێی بن، بخەینەڕوو، بەڵێ، بەومانایە ئەمانە کەلاڵەن، بەڵام کەلاڵەگەلێکی نوتفەیی.

● **بۆوێنە ڕێی چارە بۆ چ شتێک؟**

– کەلاڵەگەلی گەورەی تازەگەرێتی یا نوێسازی بۆ ئەمریکای لاتین ئەغلەب کارەساتاوی بوون... کەلاڵەگەلێ بوون فیرعەونی و لەوپەڕی ئەندازەو پێوانە. ئەو خۆشباوەرییە شازە، ئەوڕۆ ئیدی باوی نەماوە. بەشێک لە مەسەلەی قەرزی هەندەری، نەتەنیا لە فەسادی دەوڵەتەکانی ئێمە و هەروەها لە تامەزرۆیی کۆگەل و پاوانگەلی گەورەی سەرمایەدارانە، بەڵکوو هەر لەو خۆشباوەرییە زۆرداگرە، ئاودەخواتەوە.

● ڕەنگە پێویست بێ بە ئەزموونەکانی ڕۆژهەڵاتی ئێوە چاوێک بخشێنین. کارتێکەری بەرچاوی ڕۆژهەڵات لە کەسایەتی و ئاکاری ئێوەدا چۆن بووە؟

- لەو کتێبانە ی کە لەتافی لاویدا دەمخوێندنەوە، دانەیەکیان زیاتر لە هەموان کاری تێکردم. ئەویش کۆمەڵەشیعرەعرەبییەکانی ئەندۆلس بوو. ئێستاش وێنە سەرسوڕهێنەرەکانی ئەم کتێبە گچکەیەم لەیاد ماوە. کتێبگەلی هیقایەتیش کاریان کردبوە سەر من. دکرێ بگوترێ کە لە چاخێکی دیاریکراودا، ئەدەبی عەرەب بۆمن سەرچاەی ئیلهام بووە. دوواتر دەرفەتی سەفەرکردنم بۆڕەخسا و لە هیندستان مامەوە.

● ئێوە ماوەی چەندساڵان لە هیند باڵوێز بوون و دوای کوشتاری خوێندکاران لە تلاتلۆکۆ، ساڵی ۱۹٦۸بوو کە لە کارەکەتان دەستتان کێشایەوە. ئە لەو ماوەی کە لە هیند ڕاتان دەبوارد چ شتێکتان بۆماوەتەوە؟

- وەختایەک لە ڕۆژهەڵات دەدوێن، کاردەکێشینە سەر کۆبڕیاردانێکی پووچ و بێ مانا. بۆوێنە چاو لە ئەدەبی ئێرانی بکەن. ئەوەڕاستە کە ئەو ئەدەبە تاڕادەیەکی زۆر لە تەک ئەدەبی عەرەب جیاوازی هەیە، بەڵام پێوەندییەکی قوڵیان لە نێواندا هەیە. سەبارەت بە هیند مەبەستەکە جیاوازە. هیند ڕۆژهەڵات نییە، بەڵکوو هەر هەمان ڕۆژئاوایە، بەڵام بە جۆرێکی ئاوەژوو. بێجگە لە مەسیحییەت یا دینی یەهود، بنەماکانی شارستانییەتی هیندی، هەمان بنەماکانی شارستانییەتی ڕۆژئاوایە. واتە کەمێک وەک ئەو ڕۆژئاوایە دەچێت کە نە مەسیحیەتی ناسیبێ و نە ئینجیلی دەوری کۆن. هیند، نەک لە ڕێگەی شێعر بەڵکوو لە ڕێی بڕواوباوەڕەکانییەوە، منی ڕاکێشا. تەنانەت هونەرگەلی وێنەنوێنی و مۆسیقییەکەی زیاتر لە شێعر سەرنجمی ڕاکێشا. ماوەیەکیش لە ژاپۆن ڕامبوارد. ئەو ئەزموونەم بەلاوە زۆر عەنتیکەبوو. لە سایەی شێعری ژاپۆنی بوو کە شێعری چینیم دەست پێکرد (هەڵبەت بەداخەوە بە زمانی ئینگلیسی، چونکە چینی نازانم) کە ئەوە بۆمن دۆزینەوەو ئاسۆکێکی هەڵکەوتە بوو. یەکێک لە سەرەکی ترین جیاوازییەکانی جیهانی نوێ لە تەک ڕێنێسانس یان لە گەڵ سەدەی نۆزدەیەمدا لەوەدایە کە کلاسیکەکانی ئێمە تەنیا لاتینی یان یۆنانی نین. کە وابوو ئێمە لە ئاست ئەو شوێنەوارە ؛ ئەدەبی لوتکەی چین، ژاپۆن، هیند و عەرەبمان هەیە. کەلاسیک گەرێتی ئێمە، لە کلاسیک گەرێتی سوننەتی نەختێک بەولاوەترە. لەمەودوا شێعری چین، بەشێک لە میراتی فەرهەنگی منە.

● چ شتێکی ئەم، بە شێوەیەکی تایبەت، کاری تێکردوون؟

- ئەمن هونەری ئوسکووتم لە ئەساسدا لە چینی و ژاپۆنی وەرگرتوە. هونەری بێدەنگ بوون بۆ شاعیرانی ئەسڵەلاتینی ئێمە، کە زیاتر گەرەکیانە چەنەوەڕ بن، دەتوانێ دەستکەوتێکی بەنرخ بێت. من مەزندەی گەلێ شتی ناتەواویش هەر لەوان فێر بووم. بە بۆچوونی ئێمە کەماڵ شتێکە تەنیا دەتوانێ لە بەروبووی تەواوکراو، بەئاکام گەیشتوو، وەدەست بێ. بەلای ژاپۆنییەکان کەماڵ ئەوشتەیە کە نیوەکارە دەمێنێتەوە، ئەو شتەیە کە تەنیا تێدەگەیندرێ.

● ئێوە دوای مانەوە لە ڕۆژهەڵات بەرەو مەکزیک گەڕانەوە و لەوێ هەم سەبارەت بەشێعر و هەم بەهۆی هەڵوێستی سیاسیتان، بوون بە یەکێ لە کارامەترین سیمای جەغزۆکەی ڕوناکبیرانی ئەمریکای لاتین. ئێوە گەلێک جار و بەتایبەت دوای بومەلەرزەی ساڵی ۱۹۸۵کە لە ژیانی وڵات و دانیشتوانی وێ مێژوویەکی دیاریکەر دەژمێردرێ، ئێوە شاری « مەکزیکۆ » تان شارێکی هەیوولایانە نێوبردووە، ئەوڕۆ ڕاتان سەبارەت بە شاری خۆتان چییە؟

- دەزانم کە گوتنی ئەمە قسەیەکی وەحشەتناکە. بەڵام بومەلەرزە پتر ئەزموونێکی خۆشهات بوو کە تروسکەی هیوابە داهاتووی دەمن دا بریسکاندەوە. من پێش بومەلەرزە ڕەشبین تر بووم تا دوای ئەم. چونکە ئەوکاتە بوو کە من شتێکی سەرسوڕهێنەرم دەسگیر بوو: کاردانەوەی خۆکردی خەڵک لە بەرانبەر کارەساتدا. ئەوکارە چاوی منی لە ئاست وزەی لەتواناداںووی هەوگی ئینسانی دا، کردەوە. گریمان لێرەش وەک زۆرجێیان دزیگەلێ ڕووی دابێ. بەڵام ئاخر سەر ئەو دزییانە زۆر نەبوون. ئەمن تاڕادەیەک لاوانم هاودەست بینی.

● بە تایبەت خوێندکارلن لە ڕیزی یەکەم بوون...

- نەتەنیا خوێندکاران، بەشی زۆری خەڵک نیشانیان دا کە شیاوی بەرەنگاربوونەوەن لە ئاست بارودۆخا. بەتایبەت ئینسانی بێ ناو ونیشان. یەکگرتوویی نێونەتەوەییش زۆر بەربڵاو بوو. لایەنی ئایێتی نەوعی ئینسان، بەڕای من، ئەئەوەیە. « لووی ئیشتراوس » دەیگووت : « ئینسان منی لە خۆی هیوابڕ کردوە. » لە ڕاستیشدا زۆر جار وایە. بەڵام بومەلەرزە بۆ منی دەرخست کە ئینسان هەمیشەیش هیوابڕ نییە.

«بزوون»

ئەگەر تۆ جانووی کارەبایی بی
من جادەیێکم، شەڵاڵی خوێنم
ئەگەر تۆ لە من یەکەم تۆفان بی
ئەمن مەشقەڵی هەڵبووی بەیانم.

ئەگەر تۆ قەڵای ئەستەمی شەو بی
من ئەو گوڵمیخەم لە نێو تەوێڵت
گرگر دائیسێم.
گەر پێڵی دەریای سەر لە بەیان بی
ئەمن هەوەڵین دەنگی باڵندەم.
گەر قەرتاڵەیێک بی پڕ لە پرتەقاڵ
من چەقۆیێکم لە تیشکی هەتاو.
گەر سەکۆیێک بی لە بەرد بۆ وتار
ئەمن ئەو دەستەم کە دەیتەزێنم.
گەر تۆ زەوییێکی وەردکراوە بی
من ئەو نەمامە شلک و ساوایەم.
ئەگەر تۆ ویزەو گیزەی زریان بی
ئەمن ژیلەمۆی نێو ئاگردانم.
گەر لێوی ئاو بی
من زاری قەوزەم.
گەر تۆ جەنگەڵی ڕەوە هەوران بی
ئەمن ئەو تەورەم دەیخەمە خوارێ.
گەر تۆ شارێک بی نفرەت لێکراو
من ئەو ڕێژنەیەم پاک دەیشۆمەوە.
گەر تۆ ڕەوەزەشاخێکی زەرد بی
من باسکی سووری خەنەبەردیلەم.
ئەگەر تۆ خۆر بی و هەڵبێی لە سەران
من ئەو جادەیەم شەلاڵی خوێنم.
***

«چەقۆ»
چەقۆ، باڵندەیێکە لە سەهۆڵ
جوان دێتە خوار و هەوا دەیبەستێ
وەک هاوارێ کە ڕەق هەڵێ لە بێدەنگی.
لە سەر نووکی تاڵەموویێک قەتیس ماوە
تکێک خوێن و نیو نیگایێک
ڕاماون لە نێو دوو پیلووی مردوو.
جیهانی خاپوور، ئاسمانی سارد
جێیەک کە تێیدا ئەستێرەی کەمڕەنگ
فیتووی لێدەدا و بۆی ئاوادەبێ.*
***

* : لە کتێبی (*Oktavvio Paz, Vid världens strand*) وەرگیراوە. « هێرش»

سەرنج: ئۆکتاڤیۆ پاز لە کاتی چاپکردن و بلاوبوونەوەی ئەو نووسراوەیە(سەرچاوە: گزینگ، ژمارە١، پاییزی ١٩٩٣) لە ژیاندابووە و، چەند ساڵ دواتر لە ساڵی ١٩٩٨ کۆچی دوایی کردووە.